

*Vereniging
Historisch
Purmerend*

Jubileumboekje 50 jaar Purmerends Museum

JAARBOEKJE OVER DE HISTORIE VAN PURMEREND

Jaargang 1 nr. 1, maart 1992

Uitgave : Vereniging Historisch Purmerend
Correspondentieadres : Postbus 571, 1440 AN Purmerend
Informatie : C.W. van Haver, secretaris VHP
tel.nr. 02990-41744

INHOUDSOPGAVE

Ten geleide	1
Voorwoord	2
Een terugblik op 50 jaar Purmerends Museum	4
Oude bedrijven in Purmerend	14
Een onbekende bron voor de geschiedenis van Purmerend: De personele quotisatie van 1744	23
De Schutterij in Purmerend	31

Op het voorblad:

De aan het eind van de jaren zeventig gesloopte Stadstekenschool aan de Gouw te Purmerend

Copyright 1992

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, film, fotokopie of welke ander wijze dan ook zonder voorafgaande toestemming van het bestuur van de Vereniging Historisch Purmerend, tenzij met uitdrukkelijke vermelding van de bron.

TEN GELEIDE

Het initiatief om te komen tot een verenigingsorgaan dateert uit het jaar 1990. Al langer heerste er enige wrevel bij bestuur en leden van de Vereniging over de geringe belangstelling voor de geschiedenis van Purmerend. In vergelijking met oudheidkundige verenigingen uit omliggende plaatsen komt de Vereniging wat betreft ledenaantal en activiteiten niet als eerste uit de bus.

Enkele ontmoetingen en gesprekken in het Streekarchief Waterland resulteerden uiteindelijk in het instellen van een werkgroep die zich ten doel stelt een verenigingsblad op te zetten. Bij toeval vielen deze initiatieven samen met plannen tot de viering van het 50-jarig bestaan van het Purmerends Museum. Het moet de leden-lezers echter duidelijk zijn dat de werkgroep ook in de toekomst van plan is jaarlijks een blad uit te geven.

Enerzijds is dit orgaan zeker bedoeld om de band met de leden te versterken. Ter sprake zullen komen bestuursaangelegenheden, jaarverslagen en ander verenigingsnieuws. Aan de andere kant willen de leden van de werkgroep een bijdrage leveren aan de kennis van de geschiedenis van Purmerend. Historisch besef van de eigen omgeving kan leiden tot meer daadkracht, zoals bij de dreiging van sloop van beeldbepalende gebouwen.

In deze jubileumuitgave staan drie artikelen van historici die allemaal zijn gebaseerd op uitvoerig bronnenonderzoek. Samen geven ze min of meer een overzicht van onderzoek naar deelgebieden van de geschiedenis van Purmerend. De onderwerpen die worden behandeld, zijn respectievelijk: oude bedrijven in Purmerend, een vermogensbelasting in de 18e eeuw en de schutterij. Voorafgaand aan deze studies is een overzicht opgenomen van vijftig jaar Purmerends Museum, dat speciaal voor deze jubileumuitgave is geschreven.

In een volgend jaarboekje willen we onder andere de resultaten van archeologisch onderzoek belichten. Voor deze uitgave hopen wij op een goed onthaal en gunstige reacties: voor ons een teken dat de Vereniging op de goede weg is.

Namens de werkgroep,
R.I.M. Teunissen, bestuurslid.

VOORWOORD

Het begon eigenlijk al in 1934 bij de jubileumfeesten van de Stichting tot bevordering der belangen van Purmerend en Omgeving, kortweg PURMOG genaamd. Toen ontstond bij de heer G. de Wolf het plan over te gaan tot oprichting van een museum in Purmerend. Bij de genoemde festiviteiten was namelijk een zeer geslaagde historische tentoonstelling gehouden.

Het heeft echter nog tot 26 maart 1942 geduurd dat men de Oudheidkamer Purmerend oprichtte en wel door de volgende heren: G. de Wolf, W. Pet, Jb. Muusses, J. Klijzing, mr. J. Lieuwen en dr. Jh. Postema. In die tijd had men de door de Duitsers ingestelde Kultuurkamer, maar daar sloot men zich bij niet aan, zodat de Oudheidkamer illegaal voort bleef bestaan totdat na de Tweede Wereldoorlog alles in betere banen werd geleid. Ook het museumwerk kreeg een vastere omlijning. Wij kunnen nooit dankbaar genoeg zijn voor dit initiatief, omdat tenslotte heden ten dage een goed georganiseerd Museum en een Vereniging Historisch Purmerend bestaan.

Daarom is het zeker de moeite waard om bij deze gebeurtenis stil te staan en dankbaar te zijn, dat het erfgoed van Purmerend nu doorgegeven wordt aan de bevolking.

Jan ten Cate,
voorzitter van de Vereniging Historisch Purmerend.

Dit boekje beschrijft ondermeer hoe in de afgelopen vijftig jaar het historisch besef - en de daarbij behorende wens tot behoud van geschiedkundig waardevolle voorwerpen - in Purmerend heeft geleid tot het Purmerends Museum in zijn huidige vorm. Omdat in dit boekje uitgebreid wordt teruggekeken op het verleden, wil ik mij in dit voorwoord kort richten op het heden en de nabije toekomst.

Een historisch museum laat ons kennisnemen van ons verleden. Een lokaal historisch museum stelt mensen in staat te zien hoe hun voorouders leefden. In plaatsen als Volendam en Marken vervullen de musea bijvoorbeeld deze rol. In Purmerend ligt dat wat moeilijker.

Purmerend is een groeikern. Het inwonertal is in de afgelopen vijftig jaar bijna vertienvoudigd. Deze, zeker in historisch perspectief, razendsnelle bevolkingsaanwas heeft onder meer ten gevolge gehad dat er van het vroegere centrum veel verloren is gegaan. Een andere consequentie is dat de meerderheid van de Purmerenders niet direct uit de regio afkomstig is.

Mede daardoor mogen we aannemen dat het besef van de historische waarde van hun woonplaats bij Purmerenders in het algemeen niet sterk ontwikkeld is. Zeker bij de generatie van middelbare leeftijd zal de historische verbondenheid met bijvoorbeeld Amsterdam groter zijn dan die met Purmerend. Helaas vinden wij dit terug in de bezoekersaantallen van het Purmerends Museum, die beduidend onder de aantallen van de bovengenoemde musea liggen.

Er is echter reden om te verwachten dat de belangstelling voor de geschiedenis van Purmerend in de komende decennia zal toenemen. Tenslotte bestaat er nu een flinke jongere generatie die in Purmerend geboren is. Deze jongeren zullen meer dan hun ouders interesse hebben voor de geschiedenis van "hun" stad.

Het is met name ook voor deze en toekomstige generaties dat er een taak ligt voor de Vereniging Historisch Purmerend, als ontdekker en onderzoeker van de geschiedenis, en de Stichting Purmerends Museum als conservator daarvan. Namens de Stichting Purmerends Museum spreek ik dan ook de hoop uit dat Vereniging en Stichting in goede onderlinge samenwerking kunnen blijven bijdragen aan het behoud van het Purmerendse erfgoed.

Ik beveel het overzicht over de eerste vijftig jaar van het bestaan van ons museum van harte in uw belangstelling aan.

drs. P. Overgaauw,
voorzitter van het bestuur van de Stichting Purmerends Museum.

EEN TERUGBLIK OP 50 JAAR PURMERENDS MUSEUM

De beginjaren

De aanleiding tot oprichting van de Oudheidkamer was een historische tentoonstelling, die ter gelegenheid van de 450-jaar-Marktstadfeesten in Purmerend werd georganiseerd. Deze stadsfeesten vonden in de zomer van 1934 plaats. Na afloop van deze herdenkingsfeesten betreurde men het in Purmerend, dat de historische tentoonstelling geen permanent karakter had gekregen. Het duurde tot 1942 voordat enkele bestuursleden van de Purmog (stichting tot bevordering der belangen van Purmerend en omgeving) het initiatief namen om een museum op te richten. De Purmerender Oudheidkamer was geboren en een aantal prominente Purmerenders vormde een voorlopig bestuur, dat enthousiast van start ging om een historische collectie op te bouwen.

Uit de aantekeningen uit die tijd blijkt dat er tijdens de oorlogsjaren geen officiële notulen zijn vastgelegd in een notulenboek. De administratie van de Oudheidkamer werd in het stadium van aantekeningen gehouden om geen problemen met de Kultuurkamer te krijgen. Deze kamer was een door de Duitse bezetter ingestelde organisatie waarbij een vereniging of stichting zich in moest schrijven. Omdat het voorlopige bestuur niet van plan was om met de bezetter samen te werken kon men de Oudheidkamer géén officieel karakter geven. Opmerkelijk is dat het bestuur vrijwel ongestoord zijn gang heeft kunnen gaan bij het uitoefenen van activiteiten voor de Oudheidkamer. In september 1942 heeft het bestuur na een speurtocht bij de gemeente al een aantal objecten in bezit gekregen zoals het Jongheherenspuitje, het Purmerspuitje, diverse brandweertlantaarns en andere voorwerpen die in het verleden door de brandweer gebruikt werden. Verrassend genoeg komt bij een woonhuis de gevelsteen van het afgebroken stadhuis tevoorschijn, die als drempel voor het toilet dienst deed. Deze gevelsteen, die nu nog in volle glorie in het museum te zien is, werd door de eigenaar aan het museum geschonken.

De eerste tentoonstelling van het prille bezit van de Oudheidkamer organiseert het bestuur tijdens de zomermaanden van 1943 in de Stadstekenschool, die destijds aan de Gouw gesitueerd was. De werkzaamheden om de verschillende zalen in te richten worden in het kader van de "werkverschaffing" uitgevoerd. Vermoedelijk was er wel

een en ander op te knappen aan het interieur. Het bezoek aan de tentoonstelling moet vrij groot zijn geweest, want de totale inkomsten bedragen f 244,45 waarvan het grootste deel entreegelden zijn. Er wordt naar een gebouw uitgekeken waarin de steeds groter wordende historische collectie tentoongesteld en/of opgeslagen kan worden. Uit de notulen van januari 1945 komt naar voren dat men de naam Purmerender Oudheidkamer wil veranderen in Purmerends Museum. Bovendien blijkt dat de secretaris heeft moeten onderduiken om aan een zekere arrestatie door de Duitsers te ontkomen. Na de bevrijding gaat het bestuur met veel enthousiasme aan het werk. Het bestuur weet binnen korte tijd een financiële steun van f 268,- van de Purmerendse bevolking los te krijgen en het museum heeft aan gebrek aan belangstelling niet te klagen. De collectie bestaat inmiddels uit 500 historische voorwerpen. Opmerkelijke schenkingen in 1945 zijn ondermeer walvisbotten, die vrijwel zeker afkomstig zijn van de traankokerij die op de plaats heeft gestaan waar nu Strijders Vatenhandel aan de Neckerstraat is gevestigd.

Het comité Purmerend Marktstad brengt een bezoek aan de stand van de Oudheidkamer tijdens de tentoonstelling in september 1951 gehouden op het parkeerterrein aan de Purmersteenweg.

*V.l.n.r. voorste rij: G. de Wolf, N.J. Velzeboer, N. Noolj, Dr. J.L. Postema
middelste rij: J. Zeeman, B. Noolj, N.G. Klijzing
achterste rij: Mr. J. Lieuwen, N.N., T.L.M. Lansdaal. (foto eigen collectie)*

Een zwervend bestaan

Helaas moet men onverwachts in oktober 1945 de Stadstekenschool ontruimen, omdat het bestuur van de school de lokalen weer in gebruik wil nemen. De ontruiming vindt op een zeer haastige wijze plaats zonder medeweten van het museumbestuur. De collectie verhuist naar de voormalige Landbouwschool in de Kanaalstraat.

Op 20 februari 1946 wordt de Stichting "Het Purmerends Museum" een feit. Bij de notaris worden de statuten bekrachtigd. Het bestuur is met grote voortvarendheid overgegaan tot het werven van begunstigers voor het museum. Voor f 2,50 kan men zich begunstiger van het museum noemen.

Het bestuur onderzoekt diverse lokaties die als huisvesting in aanmerking kunnen komen. Uiteindelijk heeft men de hoop gevestigd op het pand Bierkade 9 (eigendom van de Vereniging Hendrick de Keyser), maar deze hoop blijkt voorlopig ijdel te zijn. Een belangrijke gebeurtenis in 1946 is het aanbieden aan de voorlopige monumentenraad van het boek "De geschiedenis van Purmerend" geschreven door P.M. Verhoofstad. Tijdens de hierna volgende jaren breidt de collectie zich gestaag uit. De behuizing blijft echter zeer gebrekkig. Telkens blijkt uit de jaarverslagen van het voormalige bestuur en de conservator dat de collectie snel achteruit gaat door de inwerking van vocht. Ook loopt het bezoekersaantal sterk terug.

In september 1952 herdenkt het bestuur het tienjarig bestaan van het museum met het organiseren van een expositie tijdens de nazomerfeesten over boengereedschap, sjezen en zuivelbereiding. De tentoonstelling blijkt goed aan te slaan bij het publiek en krijgt zelfs de ereprijs van de jury van de stichting Marktstad. Veel begunstigers levert het echter niet op, want een jaar later kan het bestuur wegens de slechte financiële situatie deelname aan deze tentoonstelling niet meer continueren.

Arresleden

Het museum komt opnieuw in de belangstelling te staan door de plannen tot aankoop van 25 arresleden, die verzameld zijn door de bekende Purmerender Barend Cruyff. Om deze aankoop te kunnen realiseren wordt een loterij georganiseerd om de benodigde f 1.500,- bij elkaar te brengen. De loterij is zo'n groot succes, dat de netto-

opbrengst f 3.000,- bedraagt.

Op vrijdagavond 25 juni 1954 is het zover. De expositie arresleden in de Stadstekenschool wordt officieel door burgemeester mr. R. Koolman voor geopend verklaard. Deze belangrijke gebeurtenis in het bestaan van het museum haalt ook de landelijke pers en zelfs de NCRV-radio besteedt aandacht aan de verzamelaar Barend Cruijff, die zijn arresledencollectie aan het Purmerends Museum heeft overgedragen. Er is bovendien uitzicht op een spoedige oplossing van het steeds nijpender wordende huisvestingsprobleem van het museum. De stadstekenschool komt weer in beeld om na een verbouwing als onderkomen voor het museum te dienen. Echter een jaar later duiken er weer berichten in de N.N.C. op, dat het museum in een noodtoestand verkeert. Het betreft de arresleden die noodgedwongen op een gehuurde pakhuiszolder opgeslagen zijn. Gelukkig blijkt een maand later uit een krantebericht dat de collectie naar een beter en veiliger opslagruimte is verhuisd.

Huisvesting op zolderverdieping stadhuis

Op 10 december 1955 kan het museumbestuur vol trots de fraai ingerichte zolderverdieping van het voormalige stadhuis aan de Kaasmarkt laten openen door de rijksinspecteur voor roerende monumenten. Hij doet ter gelegenheid hiervan een toezegging voor een subsidie van f 1.500,- aan het museum om een begin te maken met de restauratie van de schilderijen en prenten. Het museum had uiteindelijk toch "een huis" gekregen. Helaas moet een deel van de arresleden in het pakhuis achterblijven. Alleen de mooiste exemplaren worden naar de stadhuizolder gehesen. Helaas heeft men enige arresleden op ondeskundige wijze gedemonteerd om deze naar de zolderverdieping te brengen. Het museum wordt opengesteld op dinsdag van 10-12 uur en op donderdag van 14-16 uur.

In de navolgende jaren organiseert het bestuur nog enkele tentoonstellingen, ondermeer tijdens één museumweek in 1955, om de aandacht op het museum te vestigen. Het museum verliest echter steeds meer de belangstelling van het publiek. Bij het gemeentebestuur wordt telkens aangedrongen op een eigen expositieruimte, die op een centrale plaats in Purmerend gelegen zou moeten zijn. De exploitatiekosten en de huur voor opslagruimte voor de arresleden zijn enorm hoog. Men organiseert weer een nieuwe loterij,

die het museum financieel uit het slop moet halen. Om de huur tot een aanvaardbaar bedrag terug te brengen worden de resterende arren op de zolder van drukkerij Nooij opgeborgen.

Stadsfeesten PF 60 (Purmerend 550 jaar stadsrechten)

De stadsfeesten PF 60 komen in zicht. De financiële situatie van het museum is zo slecht dat men besluit om alleen een organiserende en adviserende taak op zich te nemen. Uit het jaarverslag van 1958 blijkt dat de arresleden behoorlijk door houtworm en mot zijn aangetast, zodat snel en adequaat ingrijpen nodig is. De rijksoverheid neemt 60% van de kosten voor haar rekening om het ongedierte te verdelgen. Tijdens een buitengewone bestuursvergadering komt het voorstel ter sprake om gezien de deplorabele huisvesting een deel van de arresleden te verkopen en alleen de meest belangwekkende sleden te behouden. De meerderheid van het bestuur is echter tegen verkoop vanwege het unieke karakter van de collectie. Deelname aan de PF 60 stadsfeesten zal plaatsvinden door middel van het organiseren van een beeldtentoonstelling. In het museum zelf kon helaas geen tentoonstelling worden gehouden, omdat het dak en de toren tijdens de feesten hersteld moesten worden. Wel zijn aan bedrijven en instellingen die stands ingericht hebben op een bedrijvententoonstelling, historische voorwerpen in bruikleen gegeven. Om de belangstelling voor het museum te activeren wordt er in de Stadstekenschool weer een beeldtentoonstelling georganiseerd met enkele arresleden als extra decoratie. De school komt opnieuw naar voren om als definitief onderkomen voor het museum te dienen. Het gemeentebestuur blijkt echter meer oog te hebben voor moderne kunst en stelt het gebouw beschikbaar als tentoonstellingsruimte voor wisselende exposities van moderne kunst. Het bestuur probeert op allerlei manieren een goede locatie te vinden. Men onderzoekt opnieuw de mogelijkheid om het historische pand Bierkade 9 te huren, maar alles loopt op niets uit.

Oprichting Vereniging Historisch Purmerend

Door gebrek aan nieuwe bestuursleden neemt het enthousiasme van de overige leden af en dreigt het museum meer en meer in het slop te raken. Pas in 1971 weet men door het oprichten van de Vereniging

Historisch Purmerend, die tevens als beheerder van het museum zal optreden, leven in de brouwerij te brengen. Om de contributie van het museum te waarborgen en verzekerd te zijn van bestuursleden, besluit men om nieuwe statuten op te stellen. In deze statuten treedt het bestuur van de vereniging ook als bestuur van de stichting Het Purmerends Museum op. De nieuwe vereniging zal zich niet alleen bezighouden met het beheer van het museum, maar ook met historisch onderzoek, met het geven van voorlichting over de plaatselijke historie en met bescherming en behoud van monumenten in Purmerend. Het nieuwe bestuur gaat voortvarend te werk met het organiseren van dia- en filmavonden over Purmerend. De vertoonde oude films van de voor- en naoorlogse bejaardentochten van de heer Doets worden een groot succes. Het gevolg hiervan is dat de vereniging in korte tijd een groot aantal leden kan inschrijven die de doelstellingen onderschrijven. De behuizing van de collectie van het museum komt weer ter sprake. Het bestuur richt z'n aandacht op verschillende geschikte locaties in de binnenstad, maar tot concrete plannen komt het niet.

De eerste algemene ledenvergadering van de pas opgerichte vereniging vindt in 1972 plaats. Het aantal leden bedraagt dan 89. De diavoorstelling die na het huishoudelijke gedeelte wordt gehouden, is een groot succes. De sloopplannen voor de bouw van het Willem Eggert Centrum in de binnenstad confronteren de vereniging met de werkelijkheid. Vooral de sloop van het zgn. koetshuis aan het Slotplein brengt de vereniging in het geweer. Helaas worden géén tastbare resultaten behaald. Tegen de sloop van enkele monumenten, die voor het nieuwe winkelcentrum moeten verdwijnen, kan de vereniging geen vuist maken. Positieve gebeurtenissen zijn de aanwinsten in de vorm van collectiestukken Purmerends plateel, die regelmatig aangekocht worden.

Na lange tijd wordt in 1977 met hulp van twee studenten van de Reinwaardt Akademie een topografische tentoonstelling georganiseerd met als titel "Van Purmerende tot Purmerend". Voor het inrichten van deze expositie kan voor het eerst gebruik gemaakt worden van twee vrijgekomen kamers op de eerste verdieping van het voormalige stadhuis. Bij de gemeente wordt een verhoging van de subsidie ingediend van f 500,- naar f 5.000,-. Er vinden opnieuw besprekingen met B en W plaats over de toekomst van het museum. Het bestuur werkt samen met de provinciaal museumconsulent een plan uit om de 1e verdieping en de zolderverdieping tot museum te verbouwen. Ook deze plannen worden niet uitgevoerd. Een nieuwe

lokatie komt naar voren, namelijk het leeggekomen Nederlands Hervormd Weeshuis dat zijn functie verloren heeft en door de Hervormde Gemeente te koop aangeboden wordt. Het museum maakt zich sterk bij de gemeente om het museum in dit monumentale pand met een achttiende-eeuwse stijkkamer te vestigen. Ondanks een beroeps-procedure tegen de bouwplannen die het weeshuis tot Rabobank moet omtoveren, gaat ook deze lokatie voor het museum verloren.

Tentoonstelling Purmerends aardewerk

Na deze tegenvaller richt het museum zich vooral op het verwerven van Purmerends plateel, hetgeen aanleiding is om een grote tentoonstelling van Purmerends aardewerk te organiseren. Deze reizende tentoonstelling, die tevens het Westfries Museum en het Gemeentelijk Museum Het Prinsessehof bereikt, trekt veel bezoekers tijdens de zomermaanden van 1978 en is de grootste tot nu toe gehouden tentoonstelling over het Purmerends plateel. Tegelijk met de expositie wordt een catalogus uitgebracht met een beschrijving van alle getoonde collectiestukken, waarvan er zelfs een aantal uit het buitenland komen.

In 1980 wordt een begin gemaakt met het inventariseren van de collectie. De plateel-collectie is het eerst aan bod om exact beschreven te worden. De traditie van korte wisselende exposities wordt voortgezet met een prentbriefkaarttentoonstelling over Purmerend in vroeger tijden.

Streekconservator

De Culturele Raad voor Noord-Holland ontwikkelt in 1978 ideeën om in Waterland een streekconservator aan te stellen. Er vinden besprekingen plaats met een aantal gemeenten en besturen van musea in Waterland. Na veel overleg zijn de gemeenten Purmerend, De Rijp en Marken bereid om samen met de provincie een streek-conservator in dienst te nemen. Deze streekconservator vangt in 1983 met zijn werk aan. Als werkplek krijgt zij een kamer in het voormalige stadhuis aan de Kaasmarkt toegewezen. In het kader van de Toer-In-Manifestatie wordt een grote expositie over de waterbeheersing in Waterland samengesteld.

Verbouwing Stadhuis

In 1985 komt met medewerking van de streekconservator en de provinciaal museumconsulent een nieuw plan tot stand om het stadhuis tot een goed geoutilleerd museum te verbouwen. Inmiddels heeft in 1986 de afdeling burgerlijke stand van de gemeente Purmerend het voormalig stadhuis verlaten en eind 1986 wordt na goedkeuring van de gemeenteraad met een totale renovatie van het voormalig stadhuis begonnen. In het gebouw wordt naast het Purmerends Museum ook het Informatiecentrum van de gemeente gevestigd, terwijl de trouwzaal in gebruik zal blijven voor het sluiten van huwelijken.

Eigen bestuur Purmerends Museum

Verder komt men na overleg met de gemeente tot de conclusie, dat de belangen van zowel de Vereniging Historisch Purmerend als van een historisch museum eigenlijk niet meer door hetzelfde bestuur kunnen

Het uitzoeken van oude foto's t.b.v. het archief van de vereniging en de Stichting in het voormalige stadhuis aan de Kaasmarkt (oktober 1982).
v.l.n.r.: S. Rem, J. ten Cate, N. Wessels. (foto S. Rem)

worden vertegenwoordigd. Na veel wikken en wegen besluit men voor de Stichting Purmerends Museum een zelfstandig bestuur en nieuwe statuten in het leven te roepen. De volgende structuur wordt hiervoor ontworpen:

- de Vereniging Historisch Purmerend benoemt drie bestuursleden
- de gemeente Purmerend benoemt drie bestuursleden.

Deze zes leden tezamen benoemen een onafhankelijke voorzitter. Het nieuwe bestuur wordt vrij spoedig geformeerd en gaat in oktober 1986 voortvarend van start. De renovatie verloopt voorspoedig en in juli 1987 kan met de inrichting van het museum aangevangen worden. Met inzet van de streekconservator, het bestuur, de provinciaal museumconsulent en vele vrijwilligers kan het museum op 17 september 1987 door de commissaris van de Koningin van Noord-Holland, de heer R. de Wit, officieel worden geopend. Bij de opening van het museum speelt een antieke arreslede een hoofdrol. Voor de officiële openingshandeling bedient de commissaris een ladderwagen van de brandweer, waarmee deze antieke arreslede als laatste collectiestuk het museum ingetakeld wordt. De historische collectie heeft uiteindelijk na vele omzwervingen definitief onderdak gekregen in een gebouw dat aan de eisen van hedendaags museumbeheer is aangepast.

Beheer nieuw museum

Het bestuur kwam nu voor de taak te staan om het museum goed te beheren. De eerste taak is het werven van vrijwilligers, die tijdens de openingstijden in het museum toezicht moeten houden. Het bijeenbrengen van een groep mensen, die dit werk op vrijwillige basis wil doen is, in de praktijk geen eenvoudige opgave gebleken. Voor bestuursleden, die een volledige werkkring hebben, is de taak van beheer van het museum verre van gemakkelijk. Het ontbreken van een museumbeheerder wordt als groot gemis ervaren. Het bestuur dringt er bij de gemeente op aan om de subsidie uit te breiden voor het aanstellen van een beheerder, welk verzoek echter niet gehonoreerd wordt. Na enkele oproepen in de plaatselijke media meldt zich een vrijwilliger aan die deze taak op zich wil nemen. Helaas moet deze vrijwilliger na een half jaar wegens persoonlijke omstandigheden zijn functie neerleggen.

Door het organiseren van ongeveer drie wisselende tentoonstellingen per jaar probeert het museum zijn aantrekkelijkheid voor het publiek levend te houden. Tentoonstellingen zoals Purmerend in oude ansichten, Archeologische vondsten in en om Purmerend, Wim Vaarzon Morel 35 jaar Koemarkt, Oorlogstijd in Purmerend trekken veel bezoekers. Ook de collectie kan door aankopen en schenkingen regelmatig worden uitgebreid.

In mei 1990 ontstaat door de benoeming van een nieuw bestuurslid, dat namens de gemeente zitting heeft in het museumbestuur, een conflict met de wethouder van kunst en cultuur. Vanwege het aftreden van de voorzitter zijn er verschuivingen noodzakelijk om weer een slagvaardig bestuur van de grond te krijgen. Helaas verhardden de standpunten zich en trekt het bestuur uiteindelijk zijn consequenties uit het conflict en treedt in zijn geheel af. Even dreigt de continuïteit van het museum in gevaar te komen, maar door de inzet van enkele vrijwilligers blijft het museum open. Het huidige bestuur dat na enkele maanden door bemiddeling van de Vereniging Historisch Purmerend en Gemeente aantreedt, maakt duidelijke afspraken met de gemeente over de positie van de door de gemeente benoemde bestuursleden om in de toekomst soortgelijke conflicten te vermijden. Medio 1991 treedt de huidige streekconservator in dienst van de pas gevormde Stichting Regionale Museumcommissie Waterland e.o. Het nieuwe bestuur weet hierdoor ruimte te creëren in het museumbudget om een parttime beheerder aan te trekken. De banden met de Vereniging worden steviger aangehaald. Samen met de Vereniging wordt een programma opgesteld om op 26 maart 1992 het 50-jarig bestaan van het museum te vieren met een receptie en een tentoonstelling "50 jaar Purmerends Museum", die het wel en wee van het museum in beeld zal brengen.

S. Rem

Purmerend, februari 1992

OUDE BEDRIJVEN IN PURMEREND

Twee eeuwen zeepzieden en bierbrouwen

De zeventiende eeuw vormde niet alleen een gouden eeuw voor Amsterdam, ook in Purmerend was er volop economische activiteit en de bevolking groeide. Deze welvaart hing samen met enkele algemene factoren, maar in het geval van Purmerend vooral met de inpolderingen. Door het droogmalen van Beemster, Purmer en Wormer kreeg de stad een streekfunctie met belangrijke weekmarkten van vee en tuinbouwprodukten.

De industriële bedrijvigheid uitte zich in het vestigen alhier van enkele bierbrouwerijen, meel- en houtzaagmolens, een oliemolen, een zoutkeet en een zeepziederij.

Een beeld van de Weerwal met de ongedempte Where en op de achtergrond de de Spaes-brug. (Foto J. Otsen).

Twee van deze bedrijven verdienen onze belangstelling, omdat ze in hun ontwikkeling zo op elkaar lijken. Opkomst en bloei in de zeventiende eeuw, waarna het verval intrad in de tweede helft van de achttiende eeuw. In de Franse tijd kwam de genadeklap: zowel bierbrouwerij "De Spaed" als zeepziederij "De Swaen" werden opgekocht door handelaren, die de slopershamer hanteerden en een einde maakten aan deze stedelijke bedrijvigheid.

Een tweede reden van gelijktijdige beschrijving is dat beide bedrijven op dezelfde lokatie, namelijk op de Weerwal, gevestigd waren en bovendien dat de eigenaren twee monumentale panden hebben nagelaten, die onze binnenstad nog enige allure geven en bewijs leveren van de vroegere welvaart.

Bierbrouwerij "De Spaed"

Voor een goed begrip van de lokale situatie en de plaats van de bedrijven volgt hier eerst een stukje topografie. Veel namen van straten en grachten zijn verdwenen. Rond 1600 vormden de Where, de Singelgracht, het water van de huidige Westerstraat en de Nieuwstraat met de Kolkgracht een aaneengesloten waterstelsel. Over deze stadsgrachten waren bruggen gebouwd, die de verbindingen verzorgden met de nieuwe buurten: de Varkensbrug, Baenbrug, Boonackersbrug, Sluysbrug en de Kolkbrug. Vooral de Where was een belangrijke slagader waarlangs vele bedrijven zich vestigden. Grondstoffen konden gemakkelijk worden aangevoerd en de volle vaten bier of zeep afgevoerd.

Volgens het verpondingsboek uit 1630 bestond de stad uit 457 huizen en ruim 2500 inwoners. Een groeiende bevolking zorgde voor een groeiende vraag naar bier, de volksdrank bij uitstek. Het zal u daarom niet verbazen dat de oprichting van de Purmerendse brouwerijen in deze periode plaatsvond.

Gerrit Claesz. Huygen was vanaf 1615 eigenaar van de brouwerij "De Spaed". Hij kreeg 4 jaar later concurrentie van Marten Cornelisz., die vanuit brouwerij "De Koe" (later voortgezet onder de naam "De Leli") zijn klanten bediende. Tekenend voor het gunstige klimaat was de oprichting van een derde bierbrouwerij in 1640 op de Beemsterburgwal met de naam "De dubbele Arent".

Burgemeester-brouwer Gerrit Claesz. Huygen deed in 1651 zijn bedrijf over aan zijn zoon Jacob, die in de belastingkohieren als een van de

hoogst aangeslagenen te boek staat. Bierbrouwen was een winstgevende zaak!

Na enkele eigendomsoverdrachten kwam de bierbrouwerij in 1692 in het bezit van Pieter Peereboom. Onder zijn leiding breidde de zaak zich snel uit. Diverse panden aan de Weerwal en in de achterliggende Papestraat (= de huidige Kerkstraat) werden in de jaren rond 1700 aangekocht om te dienen als opslagruimtes voor graan, hop en turf.

Veel investeringen in onroerend goed deed Pieter samen met zijn oomzegger Boudewijn, die op 14-jarige leeftijd al in het bedrijf was komen werken. Dezelfde Boudewijn woonde vanaf zijn huwelijk met Guurtje Pet in 1708 in het brouwhuis en gaf feitelijk leiding aan het bedrijf tot zijn overlijden in 1718. Boudewijn Peereboom lijkt ook het brein achter het plan om samen met zijn zwager Pieter Pet brouwerij "De Leli" op de Achterdijk uit te kopen om zodoende het marktaandeel van de twee overgebleven brouwerijen veilig te stellen.

Uit verschillende verkoopakten is af te leiden dat "De Spaed" het belangrijkste bedrijf met de meeste afzet was. Na het overlijden van Boudewijn volgden diens broers Jan en daarna Cornelis hem als brouwmeester op. Pieter Peereboom zelf liet zich zelden in de brouwerij zien. Hij vervulde enkele belangrijke bestuurlijke functies en verbleef 's zomers vaak op zijn buitenverblijf in de Schermer.

Deze opname dateert uit de periode eind 1965 - begin 1966: de tweede fase van de demping van de Where, vanaf de Spaer-brug tot aan de Bierkade. Rechts op de foto de voormalige zeepziederij, het tweede pand links is de ongerestaureerde bierbrouwerij.

(foto J. Otsen)

In 1729 leek een felle brand een einde te maken aan de bierproductie: de volledige brouwerij en kuiperij werden in de as gelegd. Binnen 9 maanden stond de zaak echter weer overeind en kon de productie met 4 brouwketels worden hervat. Twee nieuwe ketels stonden in het huis op de Weerwal, waarover straks meer.

Na het overlijden van regent-brouwer Pieter Peereboom in 1735 lukte het de erfgenamen niet het bedrijf in de familie te houden. Alle onroerende goederen en gereedschappen kwamen in 1739 in het bezit van wat later Purmerends grootste oplichter bleek te zijn: Pieter Pergerrits. Hoewel hij voor de brouwerij, inclusief mouterij en branderij, de lieve som van f 36.500,- overhad, liet hij het pas gebouwde brouwhuis omver halen en nieuw opbouwen!

Toen zijn bedriegerijen dreigden uit te komen is hij met onbekende bestemming vertrokken, vrouw en kinderen achterlatend. Zijn echtgenote Anna de Lange kreeg later toestemming om deze kinderen haar naam te laten dragen, zodat de naam Pergerrits alleen in de archieven nog terug te vinden is.

Op een openbare veiling in 1746 kocht Anna de Lange "De Spaed" voor f 21.300,-. Twee jaar later kreeg zij ook "De dubbele Arent" in eigendom, maar liet het bedrijf stil leggen. Door al deze transacties was er in Purmerend nog één bierbrouwerij overgebleven, in handen van de onbestorven weduwe Anna de Lange.

Door allerlei oorzaken was het verval in de brouwnijverheid niet tegen te gaan: vele bedrijven in Holland legden het loodje in de tweede helft van de achttiende eeuw. Van de 55 Haarlemse brouwerijen in 1650 waren er honderd jaar later nog maar 5 over. Purmerend volgde deze gewestelijke trend. Er blijft leven in de brouwerij tot 1813. De toenmalige eigenaar Jan Casper Astro produceerde jaarlijks nog tussen de 1300 en 1400 vaten. Twee jaar later werd de brouwerij verkocht aan twee Amsterdamse kooplieden-in-afbraak. De brouwerij werd gesloopt en op een openbare veiling bracht een partij balken, dakhout, stenen en pannen het schamele bedrag van f 550,- op.

Na ruim twee eeuwen was er een einde gekomen aan de brouwering in Purmerend. Nog lange tijd herinnerde een gevelsteen in het pand op de Weerwal aan de gewezen bestemming: het was een afbeelding van twee bierdragers met een vat. Hoewel in 1965 het brouwhuis op de monumentenlijst werd geplaatst, kon men niet verhinderen dat het leegstaande pand geheel in verval raakte. In 1978 is met de oude afgebikte stenen de voorgevel gerestaureerd. De verbouwing is niet geheel afgemaakt, zodat het pand thans in gebruik is als opslagplaats.

Onder het huis bevindt zich een grote kelder die in vakken is verdeeld. Mogelijk stonden hier in vroeger tijd de moutbakken, waarin de gerstekorrels werden geweekt.

Ook onder brouwerij "De Leli" is zo'n groot keldercomplex aangetroffen. In de tegenwoordig aan een tapijthal huisvesting biedende gewezen brouwerij is de poort bewaard gebleven, welke een plaats heeft gekregen op de monumentenlijst.

Zeepziederij "De Swaen"

Het eerste verzoek tot het oprichten van een zeepziederij is in het notulenboek van de vroedschap te vinden in het jaar 1643. In het verpondingsboek van 1652 komen we de naam tegen van Pieter Adriaansz. Zeepsieder. Hij werd aangeslagen voor de zeepziederij en zijn woonhuis op de Weerwal. In het vervolg werd duidelijk dat achter de naam Zeepsieder als beroepsaanduiding de familienaam Van der Leij schuilging. De geschiedenis van de familie Van der Leij gaat terug tot in de vroege zeventiende eeuw: een ondernemend geslacht van olieslagers en zeepzieders uit de Zaanstreek.

Een recente opname van de voormalige zeepziederij, thans woonhuis Weerwal nr. 12. Uiterst links een gedeelte van de gerestaureerde voorgevel van Weerwal 15, thans in gebruik als pakhuis. (Foto J. Otsen)

Pieter Adriaansz., geboren in 1622 in Zaandijk, moet zich rond 1650 als zeepzieder in Purmerend gevestigd hebben en wordt wel de stamvader van de Waterlandse tak genoemd.

Pieter was getrouwd met Grietje Stock en uit dit huwelijk werden 3 jongens en 3 meisjes geboren. Na de dood van haar echtgenoot in 1669 nam Grietje de zaken waar tot haar overlijden in 1706. Naast de twee zeepziederijen (in Purmerend en Edam) was zij ook in het bezit van een oliemolen aan de Beemsterringvaart.

Portret van Grietje Stock, geschilderd door Jan de Bray

In 1706 nam haar zoon Pieter van der Leij (d'oude) de leiding van "De Swaen" over.

De Purmerendse zeepziederij bleef tot 1746 gemeenschappelijk bezit van de familie, totdat Pieter van der Leij (de jonge) zijn familieleden uitkocht. Deze transactie vond plaats op 30 april 1746, toen laatstgenoemde 242/288 deel overnam voor een bedrag van f 9369,-.

In de transportakte was sprake van een grote onderneming "vanouds op de stadslegger bekend met 9 nommers, huizen, pakhuizen, kuiperij, erven, traan, olijbakken en verdere gereedschappen".

Over de behuizing van de zeepziederij in Purmerend is het laatste woord nog niet geschreven. Van begin tot eind was het bedrijf gevestigd op de Weerwal en in de achterliggende Papestraat. In de kroniek van Honijk kwamen we het volgende versje tegen:

In 1643 is de zeepziederij de Zwaan
Op de Where wal opgericht
Doch in veel later dagen tot
Een woonhuis en winkelhuis ingericht.
Het gehele huis toont u nog
De grootheid van 't verleden aan
Boven in de gevelsteen staat
Neptunus, het jaartal en de Zwaan.

Het jaartal op de gevel geeft 1713 aan, maar heeft natuurlijk geen betrekking op het hele pand. Het bouwjaar van woonhuis "De Swaen" moet gedateerd worden in 1643: dit jaartal staat heden ten dage nog geschilderd boven de voordeur. Bouwkundig onderzoek heeft echter aangetoond dat achter de monumentale gevel twee dwarshuizen schuilgaan. De achttiende-eeuwse eigenaar moet een ingrijpende verbouwing hebben uitgevoerd om aanzien en woongenot aan te passen aan toen geldende normen. Het is verleidelijk om aan te nemen dat Pieter d'oude de opdrachtgever is geweest (zeepzieder van 1707 tot 1717).

Boven de goot bevindt zich tussen twee vensters een reliëf met de zeegod Neptunus en het onderschrift "De Rievier de Leya 1713". Deze tekst is voor meerdere uitleg vatbaar. Het zou een woordspeling kunnen zijn op de familienaam Van der Leij. "De Leya" kan ook afgeleid zijn van de Leie, een zijrivier van de Schelde. De streek rond deze rivier stond bekend om zijn vlasseelt en lijnzaad, grondstof voor de olieslagerij. Vooral het jaartal 1713 zou erop duiden, dat de

toenmalige bewoner, Pieter d'oude, opdracht heeft gegeven het zeventiende-eeuwse huis van een eigentijdse voorgevel te voorzien.

Dit is een bekend verschijnsel dat zich ook op de Bierkade heeft voorgedaan. Daar werden enkele zeventiende-eeuwse bierstekershuizen door de regenten Appel en Peereboom naar achttiende-eeuwse maatstaven gemoderniseerd, hoewel deze verbouwingen pas rond 1750 hun beslag kregen. Op grond van deze gelijksoortige verbouwingen in later tijd, waag ik te veronderstellen dat de verbouwing aan woonhuis "De Swaen" tijdens het bewind van Pieter van der Leij de jonge moet zijn uitgevoerd.

Bewijzen zijn hiervoor niet te vinden, maar wel enkele aanwijzingen. In 1739 werd de zwager van Pieter de jonge, Pieter Pergerrits, eigenaar van brouwerij "De Spaed". Pergerrits was sinds kort weer in de stad toegelaten, nadat hem wegens belediging van het stadsbestuur de toegang was ontzegd. Het zou te ver voeren alle escapades van deze man hier uitgebreid uit de doeken te doen - hij verdient een aparte biografie!

Tijdens zijn roerige Purmerendse jaren kocht en bouwde hij in het wilde weg huizen en bedrijven, vaak met behulp van illegale transporten en eigendomsbewijzen. De pas gebouwde brouwerij "De Spaed" liet hij slopen en met een kostbare poort opnieuw bouwen. Mogelijk heeft hij in zijn grootheidswaan ook zijn buurman en zwager Pieter de jonge aangestoken. Pieter de jonge, al op 17-jarige leeftijd getrouwd met Trijntje Pergerrits, werd in 1746 alleen-eigenaar van "De Swaen" en kan in dat jaar het huis van een nieuwe gevel hebben voorzien. Pieter gaf ook op andere gebieden blijk van een zeker statusbewustzijn. Volgens de Personele Quotisatie was hij in het bezit van een buitenplaats in de Beemster en een dichte wagen met twee paarden.

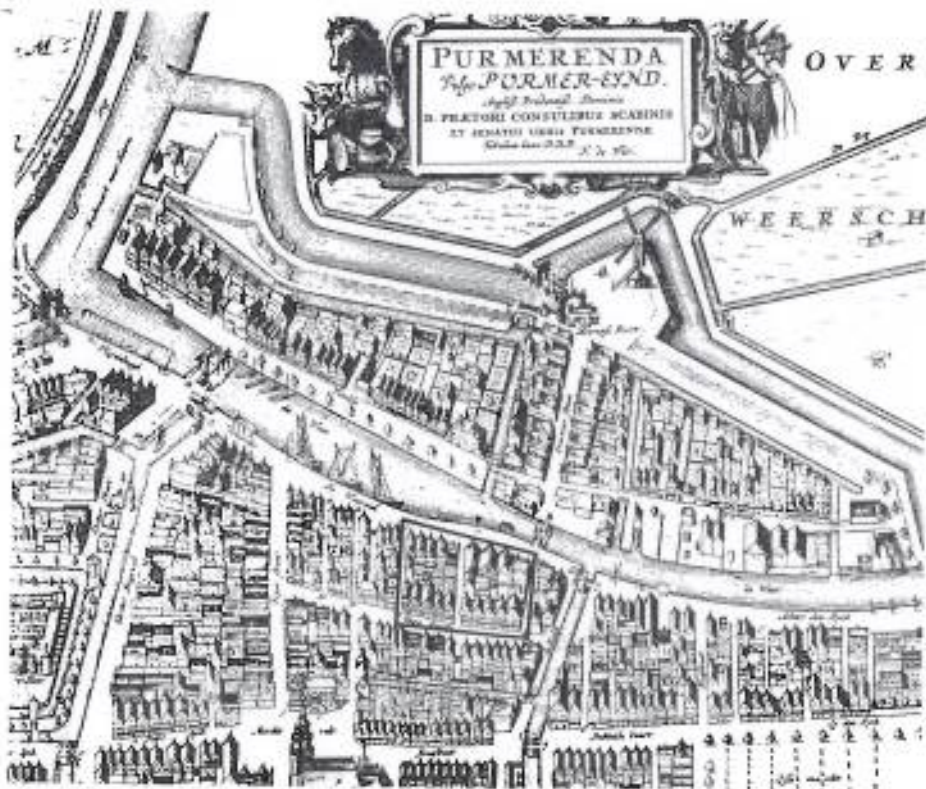
Pieter van der Leij heeft niet lang van zijn bezit kunnen genieten; op 1 februari 1758 vermelden de transportregisters de verkoop van de zeepziederij. Nieuwe eigenaren werden Jacobus van der Vooren uit Haarlem en Nicolaas van Slijpen uit Gorcum. Zij betaalden f 10.000,- voor het woonhuis, twee pakhuizen, een wagenhuis en de kuiperij.

In 1811 kregen alle bedrijven in de stad van de Municipale Raad (het gemeentebestuur) het verzoek opgave te doen van de produktie en de toekomstverwachtingen. Uit de verstrekte mededelingen doemde een weinig rooskleurig beeld op: als gevolg van Franse in- en uitvoerbelemmeringen leden bijna alle fabrieken een kwijnend bestaan. In 1813 werden "huis en erve op de Weerwal met 3 pakhuizen,

geaprobieerd tot een zeepziederij, genaamd De Swaen" verkocht aan twee Amsterdamse handelaren voor het minimale bedrag van f 3400,-. De bedrijfsgebouwen "De Swaen" waren hetzelfde lot beschoren als de panden van "De Spaed", alleen het woonhuis bleef de slopershamer bespaard.

N.B.: Dit artikel is een verkorte en gewijzigde versie van enkele studies die in het bezit zijn van de Vereniging Historisch Purmerend. Voor een overzicht van gebruikte bronnen en literatuur verwijs ik naar deze publikaties.

J. Otsen
Purmerend, december 1991

Detail uit de stadsplattegrond van de Wit (17e-eeuw), met daarop in een kader aangegeven de bedrijven.

EEN ONBEKENDE BRON VOOR DE GESCHIEDENIS VAN
PURMEREND: DE PERSONELE QUOTISATIE VAN 1744

Wie zich bezig houdt met de geschiedenis van Purmerend in het midden van de achttiende eeuw, of wiens voorouders omstreeks die tijd in Purmerend leefden, kan bij zijn onderzoek gebruik maken van een vrij onbekende bron: de kohieren van de Personele Quotisatie. In dit artikel zal in het kort aan de orde komen waarom deze kohieren werden aangelegd en welke gegevens men erin kan vinden. Tot slot zullen enkele overzichten van de gegevens over Purmerend worden verstrekt¹.

De Republiek in financiële moeilijkheden

Op het laatst van de Gouden Eeuw was de Republiek der Verenigde Nederlanden betrokken bij een reeks van oorlogen. Na een tweetal zeeoorlogen met Engeland in de jaren vijftig en zestig van de zeventiende eeuw (Admiraal de Ruyter!) kwam in 1672 het Rampjaar. Van drie kanten werd ons land aangevallen door de Fransen, Engelsen, Keulen en Munster: "Het land was reddeloos, het volk was redeloos en de regering radeloos." Het kostte Johan de Witt zijn leven en men haalde Willem III binnen als stadhouder en opperbevelhebber van leger en vloot. Hij wist de kansen te keren en sloot in 1678 de Vrede van Nijmegen. Binnen enkele jaren brak echter opnieuw oorlog uit met Frankrijk, waar Lodewijk XIV streefde naar oppermacht in Europa. Vooral nadat Willem III in 1688 koning van Engeland was geworden, werd de Republiek actief bij de oorlogen tegen Frankrijk betrokken. Pas in 1713 kwam er een einde aan met de Vrede van Utrecht.

De Republiek kwam behoorlijk gehavend uit de strijd. Er was weliswaar geen land verloren gegaan, maar de kosten van de oorlogsvoering waren nauwelijks meer te betalen. Ook in die tijd greep men naar het middel van belastingen om de financiële moeilijkheden te verlichten.

De Personele Quotisatie

Reeds in 1674 was de eerste poging ondernomen om tot de invoering

zaken. Hierbij werd vooral gekeken naar uiterlijke statussymbolen: de hoogte van de huishuur, het in dienst hebben van dienstdieneren, het bezit van een rijpaard of een paard en ruit, het bezit van een jacht en van een buitenplaats. Deze gegevens zijn eveneens in de kohieren opgetekend. Dat maakt deze bron zo interessant, omdat de sociale status van de rijkste burgers hieruit kan worden afgeleid. Bovendien kan men bekijken hoe de inkomensverdeling eruit zag. Omdat bovendien de beroepen van de aangeslagenen vermeld staan en de opsomming per straat is vermeld, kan men ook zien wie waar woonde.

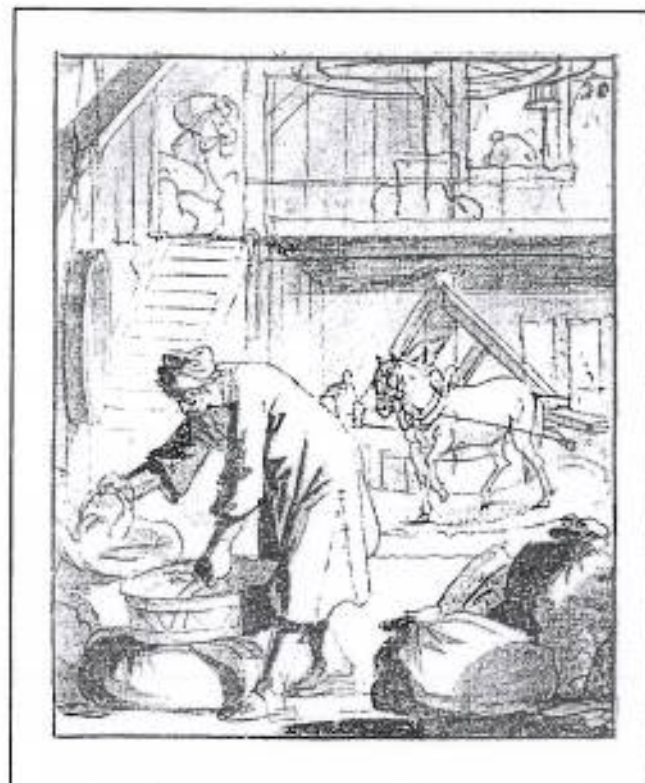
De aangeslagenen in het kohier van Purmerend

Zoals gezegd zijn alleen degenen aangeslagen die tenminste f 600,- per jaar aan inkomen hadden. Dat wil zeggen dat een grote groep inwoners niet in het kohier zijn terug te vinden, omdat ze onder deze inkomensgrens leefden. Dit betreft onder andere handwerksgezellen, knechten, dienstdieneren, losse arbeiders, matrozen en niet te vergeten degenen die in het geheel geen inkomen bezaten: de beddeelden.

In Purmerend werden in totaal 149 personen aangeslagen. Omstreeks die tijd telde Purmerend ongeveer 550 huishoudens, dus slechts een kwart werd belast. Bijna de helft van de aangeslagenen werd in de laagste twee klassen (inkomens f 600,- tot f 800,-) ingedeeld. Onder hen bevinden zich vooral winkeliers en ambachtslieden. Ook de middengroep was vrij groot, ca. 46 % van het totaal. Deze groep werd gevormd door degenen met een inkomen tussen f 1000,- tot f 3000,-. Hierin vinden we de beoefenaars van vrije beroepen, ambtenaren en belastingpachters, kooplieden en voornamelijk winkeliers. Slechts acht personen (5 %) werden in klasse 9 of hoger geplaatst, dat wil zeggen dat zij een inkomen van f 3000,- of meer bezaten. Al deze rijkste burgers behoorden tot het regentenpatriciaat. De toplaag van de bevolking was dus vrij klein. De rijkste inwoner van Purmerend was de oud-schepen Pieter Pergerrits, die werd aangeslagen voor f 10.000,-. Zijn rijkdom was echter een illusie, gebaseerd op valse obligaties en oplichterij. Twee jaar later, in 1746, werd hij ontmaskerd en vluchtte de stad uit. Hij werd failliet verklaard en zijn onroerende goederen werden in publieke veiling verkocht.

Gemiddeld bedroeg het inkomen in Purmerend f 1071,-, hetgeen het laagste gemiddelde inkomen van alle stemhebbende steden van het Noorderkwartier is. In vergelijkbare kleine steden als Monnickendam en

Medemblik lag het gemiddelde hoger, resp. f 1113,- en f 1411,-. Het percentage aangeslagenen van het totaal aantal huishoudens is daar echter beduidend lager: in Monnickendam 21 % en in Medemblik zelfs slechts 15 %. Hier was het aantal niet-belastingplichtige en arme inwoners dus veel groter. In Purmerend vormde de kleine burgerij daarentegen een bredere groep en was de toplaag erg klein.

De Grutter, naar een afbeelding van Jan Luyken

Beroepen

In de vorige paragraaf is al globaal aan de orde gekomen welke beroepen in welke klassen voorkwamen. Nu zullen we er wat nader op ingaan. Bij beschouwing van de beroepenindeling die Oldewelt in zijn artikel heeft gebruikt valt als grootste groep op de 53 aangeslagenen in

Handel en Verkeer. Hieronder vinden we natuurlijk alle kooplieden, in totaal 30 personen. In de kohieren zijn zowel de term "koopman" (13 keer) als gespecificeerde termen als kaaskoper (2), houtkoper (4), wijnkoper (5) en paardenkoper (2) gebruikt. Daarnaast vallen in deze groep de winkeliers (19) en de drie schippers. Ook een grote groep wordt gevormd door de rubriek Voedingsmiddelen. Dat zijn onder meer acht bakkers, twee koekenbakkers, drie grutters, drie brouwers, drie vleeshouwers en een "biggensnijder". Bovendien woonden er zeven herbergiers en drie tappers in de stad (ook toen al voornamelijk op de Koemarkt!). In de Vrije Beroepen vinden we behalve de regenten en ambtenaren twee dokters, drie apothekers, een chirurgijn, drie notarissen, twee schoolmeesters en de predikanten.

Als ambachtlieden kunnen worden genoemd: twee kaarsenmakers, drie zadelmakers, zes timmerlieden, twee smeden, twee schoenmakers en drie zilversmeden.

Verder woonden er in Purmerend nog een tegelbakker, een zeepzieder, een mosterdmaaijer, een kuiper, een boekdrukker, een zeilmaker, een "parkementsnijder", een hoedenmaker, een leerbereider, een leerlooier en een moutmaker. Tenslotte kregen negen personen de benaming rentenier mee, dit waren veelal weduwen.

Een willekeurige straat: de Peperstraat

Om een voorbeeld te geven nemen we nu een hele straat onder de loep. Helaas wijkt de huisnummering in de achttiende eeuw af van de huidige zodat we niet precies weten over welk huis het gaat⁶.

In de Peperstraat werden in totaal 21 mensen in het kohier beschreven. Drie van hen kregen het predikaat "niet taxabel". Onder de aangeslagenen bevonden zich enkele regenten, zoals de burgemeesters Sem Tonning, Pieter Molenaar en Hendrik Bakker. Zij waren ook de rijkste inwoners van de straat met inkomens van f 2500,- en f 1500,-. Dat is ook te zien aan de huishuren: Molenaar en Bakker bewoonden de duurste huizen met een jaarlijkse huur van f 120,-. Verder woonde de predikant Olphert Bakker in de Peperstraat in een huis van f 95,-. Zijn inkomen bedroeg f 1200,-. We treffen diverse winkeliers aan, waaronder een tabakswinkel, een hoedenwinkel en een ijzerwinkel. Allen werden in de laagste klasse aangeslagen en woonden in huizen van f 60,- tot f 84,-. Tenslotte vinden we onder de bewoners van de Peperstraat nog een boekdrukker, een zeilmaker,

een koekenbakker, een vleeshouwer en drie timmerlieden. Ook zij werden in de laagste klasse belast.

Uiterlijke kenmerken

Bij de taxatie van de inkomens voor de Personele Quotisatie werd ook rekening gehouden met een aantal uiterlijke kenmerken van een goed bestaan. Hierboven kwam al even de huur van het huis waarin men woonde ter sprake. Gemiddeld bedroeg de huur in Purmerend f 88,-. Het duurste huis werd bewoond door genoemde Pieter Pergerrits aan de Papestraat (f 420,-). Ook enkele herbergen werden hoog aangeslagen (f 180,- tot f 210,-).

Een ander kenmerk was het aantal dienstboden dat men in dienst had. Het was op zich niet zo bijzonder om huishoudelijk personeel te hebben. In het Noorderkwartier woonde in 17,6 % van alle huishoudens een meid of knecht⁷. Van de 149 aangeslagenen in Purmerend had een aantal van 107 personen personeel in dienst. In de meeste gevallen betrof dit één dienstbode. Twaalf mensen hadden twee dienstboden en slechts vier hadden er meer (allen leden van het patriciaat).

Tenslotte werd gekeken naar het bezit van een paard of een buitenplaats. Wie een paard en/of wagen bezat werd automatisch ingedeeld in klasse 8 (aanslag f 40,-, vergelijkbaar inkomen f 2500,-). Dus ook veel mensen die beroepsmatig een paard en wagen bezaten, zoals slagers en grutters, kwamen in deze groep terecht. In totaal 37 personen werd aangeslagen voor het bezit van een paard, waarvan 35 ook een wagen hadden. In de meeste gevallen betrof dit een wagen of een sjees. Slechts twee personen, de schout Willem Blijdenbergh en de rijke weduwe Helena Constantia Loten, lieten zich in een koets met twee paarden vervoeren. De elf buitenplaatsen die in de kohieren vermeld staan, waren alle in het bezit van het regentenpatriciaat. Deze bevonden zich in de Beemster. De regenten en hun families brachten hier de zomer door als het in de stad door de warmte en de stank (er bestond immers nog geen goede riolering!) in de stad erg onaangenaam kon zijn. Ook nu zijn er nog enkele van deze buitens in de Beemster te zien, de meeste zijn echter in de vorige eeuw afgebroken.

De Personele Quotisatie van 1744 is een bron met veel mogelijkheden. Men kan erin terugvinden wie waar woonde, welke beroepen er waren en hoe rijk de mensen waren. Daarnaast komt men enkele leuke details te weten, zoals hoeveel zij voor hun huizen moesten betalen, hoeveel dienstboden men in dienst had en of men een paard en wagen bezat. Natuurlijk zijn er beperkingen aan de bron. Ten eerste kan niet bewezen worden dat de opgegeven inkomens juist zijn. Voor enkele andere plaatsen is aangetoond dat vooral de rijken toch nog te laag werden aangeslagen⁸. Ten tweede omvat de Personele Quotisatie niet alle inwoners van de stad, maar slechts degenen met een inkomen van minimaal f 600,-. Dat betekent dat driekwart van de inwoners niet is terug te vinden. Maar desondanks verdient de Personele Quotisatie meer aandacht van onderzoekers naar de geschiedenis van Purmerend.

K.W.J.M. Bossaers
Purmerend, december 1991

Noten:

- 1 Zie ook: W.F.H. Oldewelt - De beroepsstructuur van de bevolking der Hollandse stemhebbende steden volgens de kohieren van de familiegelden van 1674, 1715 en 1742.
in: *Econ.Hist.Jaarboek* 24 (1950), 80-161; 25 (1951), 167-248.
K.W.J.M. Bossaers - Macht, Rijkdom en Aanzien. De regenten in het Noorderkwartier in het midden van de 18e eeuw.
in: *Holland* 21 (1989), 54-62.
- 2 M. Prak - *Gezeten burgers. De elite in een Hollandse stad. Leiden 1700-1780*. (z.p. 1985), bijlage 2, 268-271
Oldewelt - *Beroepsstructuur*, passim
- 3 Resoluties Staten van Holland, 7-3-1742.
- 4 Gemeentearchief Rotterdam, Oudarchief inv.nr. 4168.
- 5 Streekarchief Waterland, Oudarchief Purmerend, inv.nr. 178.
- 6 Het terugzoeken van de huisnummering is wel mogelijk, maar vergt een omslachtig onderzoek.
- 7 A.M. van der Woude - *Het Noorderkwartier. Een regionaal historisch onderzoek in de demografische en economische geschiedenis van westelijk Nederland van de late middeleeuwen tot het begin van de negentiende eeuw* (Wageningen, 1972), 245.
- 8 Bossaers - *Macht, Rijkdom en Aanzien*, 58.

DE SCHUTTERIJ IN PURMEREND

De geschiedenis van de Purmerendse schutterij begint in 1612. Of er in deze stad ook voor die tijd schutterij-activiteiten werden ontwikkeld is in de stukken niet terug te vinden. Het is echter aannemelijk dat er al eerder sprake was van een soort volksmilitie. Immers, de schutterijen, zoals ze van oudsher heetten, waren niets anders dan stadswachten waarvan de geschiedenis tot op de twaalfde- en dertiende eeuwse stedelijke gemeenschappen terugging. De schutterijen onderhielden nauwe banden met de gilden, en hadden de steden tegen de Spanjaarden verdedigd. In de loop der jaren was de schutterij in alle steden, en dus ook in Purmerend, geworden tot een vrijwel slapend gezelschap, dat nauwelijks bewapend was en vrijwel nooit exerceerde. Hun leiding paradeerde slechts in fraaie uniformen op de talrijke schuttersstukken, die de vaderlandse schilders enige leeftocht verschaften bij hun pogingen voor het nageslacht de glorie der schutters te bewaren.

Toch beleefden de schutterijen in 1780 in de nadagen van hun verval een ontwaken van nieuwe activiteiten. In 1781 verscheen het Democratisch Manifest "Aan het volk van Nederland" van Joan Derk van der Capellen tot den Pol. Deze patriotse voorman waarschuwde daarin, dat er geen vrijheid zou kunnen zijn in een onbewapende natie. Hij riep daarom zijn medestanders op te zorgen voor een goede bewapening van de burgers. Die oproep gaf de stoot tot het oprichten van Burger Vrijkorpsen en Exercitiegenootschappen. Deze organisaties ontstonden in eerste instantie naast de plaatselijke schutterijen, maar in diverse steden kwam het al snel tot een samensmelting. Zover kwam het in Purmerend weliswaar niet, al was de leiding van schutterij en vrijkorps hier wel bijna identiek. De vroedschap had grote invloed op het vrijkorps. Evenals in andere steden zag men als hoofdtak het optreden tegen oranjegezinde uitbarstingen.

Het stadsbestuur van Purmerend

Vanaf het begin van de achttiende eeuw bestond het Purmerendse stadsbestuur uit 15 vroedschapsleden. Het lidmaatschap van de vroedschap was aan voor het leven, tenzij een vroedschapslid zelf ontslag nam bijvoorbeeld ten gunste van zoon, schoonzoon of andere

relatie.

De vroedschapsleden kwamen uit een gering aantal families. Bij vakatures vulde de vroedschap zichzelf aan. De vroedschap droeg uit haar midden vier burgemeesters voor, die door de Stadhouder werden benoemd. Zij vormden het dagelijks bestuur van Purmerend.

Bron van ergernis was de invloed van de Stadhouder. De Stadhouder benoemde feitelijk de stedelijke machthebbers zoals de burgemeesters en de schepenen. Op hun beurt zonden de regenten uit hun midden afgevaardigden naar de Staten van Holland, welke in zekere zin de superieuren van de Stadhouder waren, daar de Staten hem immers zelf benoemden.

Als tussenpersoon en vertrouwensman van de Stadhouder fungeerde de hoofdofficier. Gedurende lange tijd, en ook tijdens de Patriottentijd, was dit Lourens Peereboom. Hij voorzag de stadhouder van inlichtingen en was binnen de Purmerender gemeenschap een sleutelfiguur. Vaak botste de hoofdofficier met de vroedschap, die de grote invloed van de Stadhouder op het lokale bestuur wilde beperken.

Enkele zeer belangrijke en gezichtsbepalende personen waren:

- Albert Pietersz. Louwen. Hij was een fervent patriot, die zitting had in de vroedschap en in de krijgsraad.
- Simon Appel. Hij was ook vroedschapslid en werd kapitein van het Oranjevaandel in de schutterij.
- Lourens Peereboom. Een vurig orangist, die niet naliet de patriotten dwars te zitten.
- Jan van Goor Hinloopen. Ook hij was orangist, die samen met Peereboom een minderheid vormde in de vroedschap. Hij verzette zich, samen met Lourens Peereboom, fel tegen elk patriots besluit.

De organisatie van de schutterij

De schutterij bestond uit drie vaandels of wel drie compagnieën, te weten: het oranje, het witte en het blauwe vaandel, waarbij dus de kleuren van de Princevlag werden gevolgd. Ieder vaandel had een eigen kapitein en een luitenant, die door burgemeesters en vroedschappen werden aangesteld en uit hun midden werden gekozen. De drie vaandels hadden een duidelijke rangorde. Het oranjevaandel was het belangrijkste. De kapitein van dit vaandel was tevens voorzitter van de burgerkrijgsraad. Dan volgde het witte en tenslotte het blauwe vaandel.

Binnen de schutterij bestond een vast carrière-patroon: men kon opklimmen van het blauwe, via het witte naar het oranje vaandel. Elk vaandel bestond verder uit een vaandrig, een adjudant, twee sergeanten en twee korporaals. De aanstelling van vaandrig, adjudant, sergeant en korporaal geschiedde door de leden van de burgerkrijgsraad. Deze krijgsraad had een eigen secretaris. De korporaals werden aangevuld door de adelborsten, te beginnen met de oudste. Tot adelborsten werden de aanzienlijksten, gegoedsten, gekwalificeerdsten en bekwaamsten uit de drie vaandels aangesteld. De vaandels hadden zoveel mogelijk een gelijk aantal manschappen, maar niet meer dan 84 man. Alle namen van de manschappen werden op een recrutenrol of schuttersrol ingevuld, om zodoende gemakkelijk eventuele vacatures in te vullen. Schutters die financieel de kosten van het schutterschap niet langer konden dragen, of door hun werkzaamheden de tijd om te oefenen niet langer konden opbrengen, werden ontslagen. Iedere mannelijke burger van Purmerend tussen de 18 en 60 jaar moest in beginsel zijn schuttersplicht vervullen. Er waren ook burgers die dit niet hoefden, namelijk de leden van de vroedschap,

Het wapen van de Schutterij. (overgenomen uit de Collectie Albert Louwen)

de schepenen, de stadssecretaris, alle predikanten en priesters, de stadsbode, de proveniers in het gasthuis, en vaders die al twee zoons in de schutterij hadden. Ieder moest zijn schuttersplicht tot zijn zestigste vervullen, tenzij hij door de krijgsraad van de dienst van de schutterij ontslagen was.

In principe werden alle kapiteins en luitenants voor het leven benoemd. Alleen om gewichtige redenen kon men tussentijds ontslag krijgen, maar daarover beslisten de heren burgemeesters en vroedschappen. Het reglement schreef ook duidelijk voor wat er bij exercities en manoeuvres diende te gebeuren. Maandelijks moest er worden geëxerceerd, en in juni werden manoeuvres gehouden, waarbij moest worden gevuld. Men was verplicht te verschijnen, zo niet dan kreeg men een boete. Voor de bewapening en uitrusting bestonden ook vaste regels. Alle officieren en sergeanten dienden op eigen kosten een oranje sjerp te kopen. De officieren, behalve de adjudant, dienden bij hun aanstelling een som geld te betalen. Er bestonden veel variaties in de wapens die werden gebruikt. Alle officieren, behalve de adjudanten, hadden een halve piek (esponton). De sergeanten waren bewapend met een hellebaard, korte sabel en een degenriem (porteepee). De korporaals en schutters bezaten een geweer (snaphaan), bajonet met degenriem en bandelier met patronentas.

Algemene plichten

De eerste plicht van de schutterij was de stad Purmerend en haar bewoners te beschermen tegen geweld en oproer, zulks om de rust en vrede in de stad te handhaven. De officieren kregen altijd hun orders van de burgemeesters van de stad. Deze waren hiervoor verantwoording schuldig aan de vroedschappen. Het wapentuig van de schutters moest bij overlijden of afstand doen, worden overgedragen aan de opvolger. Als de schutters de wapens zelf hadden betaald (kosten f 16,-), moest het worden doorverkocht. Was de opvolger onvermogen dan werd door de krijgsraad twaalf gulden uit de krijgskas gefourneerd.

De vaandels werden thuis bij de vaandrags bewaard. Iedere schutter had de plicht zijn eigen wapens te gebruiken. Hij mocht ze niet van een ander lenen; gebeurde dat wel, dan moest hij een boete betalen. Wapenrustingen mochten niet worden verkocht of beleend op boete

van drie gulden. De kapitein had het recht om bij de schutters thuis te inspecteren. Bij elke weigering of bij het niet in orde zijn van onderdelen moest zes stuivers worden betaald. Het geweer mocht alleen gebruikt worden tijdens de exercitie of op bevel van de dienstdoende commandant (officier). Niemand mocht tijdens de exercitie of andere bijeenkomsten iets beschadigen. Ook was het verboden iemand onheus te bejegenen, een vuistslag te geven, of met scherp aan te vallen. Overtreders moesten dan zware boetes betalen of kregen andere straffen die door de krijgsraad werden uitgesproken en werden doorgegeven aan de schout. Doodslag of andere enorme vergrijpen werden direct aan de schout doorgegeven.

Exercitie en wapenschouw

Ieder lid werd van tijd en dag op de hoogte gebracht van de exercitie. Een half uur na het slaan van de trom moest men aanwezig zijn. Iedereen moest in volle wapenrusting verschijnen op straffe van een boete. Om de officieren, sergeanten, korporaals en adelborsten die normaal niet met een geweer bewapend waren, ook in dit deel van de krijgskunst te bekwamen, werd tweemaal per jaar (in de zomermaanden) een eigen manoeuvre gehouden met snaphanen. Die geweren moesten van de manschappen worden geleend en na afloop (schoongemaakt) worden terugbezorgd.

De gehele schutterij moest eenmaal per jaar voor de wapenschouw opkomen. Datum en tijd werd door de kapiteins bepaald en veertien dagen van te voren meegedeeld. De schutters moesten zich een uur van te voren in volle wapenuitrusting melden op de "Steenenbrug" voor het stadhuis om vandaar uit onder leiding van hun officieren en onder-officieren naar de krijgskamer in de Doele te marcheren.

Er werd in de tachtiger jaren van de achttiende eeuw veelvuldig geoefend. Er werd een strak schema aangehouden. Elk vaandel had zo zijn vaste oefening, bij afwezigheid werden boetes opgelegd. De exercitie duurde gemiddeld anderhalf uur.

Als de stadsklok luidde ten teken van oproer moesten alle officieren, onder-officieren en schutters van de drie vaandels in volle wapenrusting naar het huis van hun kapitein gaan. De tamboers moesten de trom roeren, zodat alle schutters gewaarschuwd werden. Daarna ging de tamboer ook naar het huis van de kapitein. Iedere schutter kreeg van de korporaal achttien patronen, terwijl de namen

werden voorgelezen. De burgemeesters konden ook de schutterij oproepen om erop uit te trekken. Dan werden eerst de kapiteins en luitenants opgeroepen. Vervolgens werd er geloot welke schutters moesten worden opgehaald. Deze schutters moesten zich dan begeven naar de plaats van alarm, op boete bij niet komen. Bij spoed werd er niet geloot, maar met de eerstkomende schutters werd dan uitgetrokken. Geen enkel lid van de schutterij zou kunnen worden verplicht, om verder dan de jurisdictie van de stad te trekken, tenzij onder geleide van een burgemeester of een oud-burgemeester.

De activiteiten van de schutterij

Tot 1783 heeft de Purmerendse schutterij een weinig actief bestaan geleid. In dat jaar ontnam men in Purmerend, net als in vele andere Hollandse steden, Prins Willem V het recomandatierrecht. Met andere woorden: Purmerend wenste van de Stadhouder geen enkele inmenging meer in de eigen zaken. De resolutie over de ontneming van het recomandatierrecht werd op 11 oktober 1783, na een verhitte discussie in de vroedschap, met 13 tegen 2 stemmen (L. Peereboom en J. van Goor Hinloopen) aanvaard.

De patriotse invloed werd gaandeweg groter en de noodzaak om zich in de "wapenhandel te bekwamen" werd ook steeds meer ingezien. Kwam de kriegsraad in het genoemde jaar nog maar twee keer bijeen, in het jaar 1784 werd door de kriegsraad negen keer vergaderd. Bovendien werden de signalen van de patriotse burgerij (meer belangstelling voor de eigen weerbaarheid) opgevangen. De animo werd door de autoriteiten ook behoorlijk gestimuleerd. Er werden nieuwe wapens aangeschaft en uit de bevolking werden de schutters gerecruteerd.

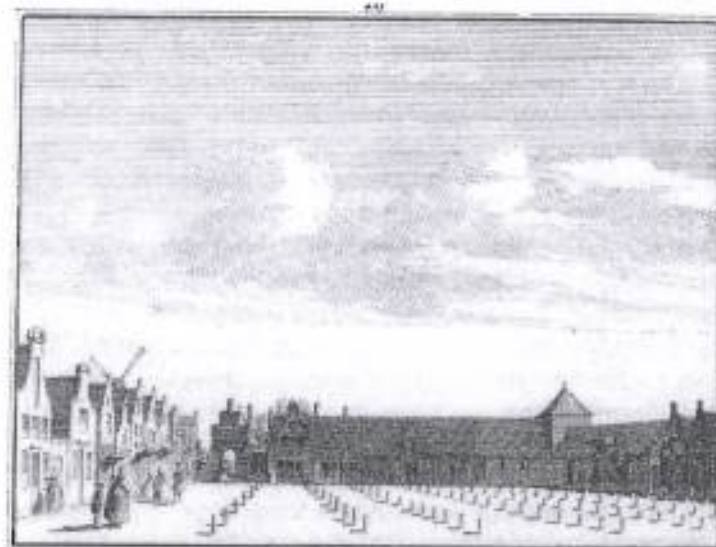
Dit leidde, zoals in zovele andere steden, tot de oprichting van het Purmerendse Vrijkorps. Op 9 juli 1784 werd het exercitiegenootschap opgericht, een vrijwillige burgerwacht onder patronage van regenten. Vroedschap Simon Appel werd de leider van het Vrijkorps. Een goed geoefend genootschap, waarop de vroedschap grote invloed had, zou effectief zijn om bij politieke spanningen (= oranjegezinde uitbarstingen) te kunnen optreden.

Vele officieren en onder-officieren van de schutterij maakten ook deel uit van het Vrijkorps. Het aantal schutters van het genootschap bedroeg tijdens de oprichting 70 man. De patriotse leden van de

schutterij werden voor het merendeel tevens lid van het Vrijkorps. Ernstige uitbarstingen deden zich niet voor. Wel werd in 1785 het oranje vaandel vervangen door een geel vaandel. Het Vrijkorps kwam dan ook alleen buiten Purmerend echt in actie, namelijk om in Utrecht de patriotten te helpen tegen de oranjetroepen. Heel langzaam namen de verschillende activiteiten van de schutterij toe: men vergaderde steeds vaker, men exerceerde frequenter.

Koerswijziging

Simon Appel was altijd erg voorzichtig geweest in het helpen van andere, door oranjetroepen, bedreigde steden. In september 1786 kwam daar verandering in. Purmerenders mochten niet stil blijven zitten. Het stond dus iedereen vrij bedreigde Hollandse steden te helpen. Officiëren werden gevraagd de schutters te begeleiden. Maar eind 1786 kwam daar alweer de klad in, omdat de krijgskas leeg was. Alleen eigen acties en inschrijvingen konden dergelijke acties in de toekomst nog redden.

De Beestenmarkt te Purmerend, 1726.

Gezicht op de Beestenmarkt met op de achtergrond De Doelen, gedateerd 1726.
(foto Streekarchief Waterland) door H. Speelman naar een afbeelding van C. Pronk.

Grondwettig Herstel

Het Grondwettig Herstel, een patriotse actie die in het begin van 1787 overal werd aangezwengeld, gaf een aardig beeld van het democratisch gehalte van de patriotten in Purmerend. Samengevat kwam het erop neer dat men tegen familieregering was. Soevereine of hoge regeringen moesten niet afhankelijk zijn van de Stadhouder. Het bestuur van de stad moest in handen van de burgerij komen, zoals financiën, krijgsraden en burger schutterijen, kortom het hele huishoudelijke bestuur.

In Purmerend werd een commissie gevormd om aan het Grondwettig Herstel gestalte te geven. Uit het midden van de stemgerechtigden (inwonend in Purmerend, 20 jaar oud, geen loontrekkend bediende of van de bedeling levend) moesten vijf personen worden gekozen die bekend stonden als de "braafsten, wijsten, gegoedsten en onafhankelijksten en van wiens waare en onwrikbare standvastige vaderlands liefde men volkomen overtuigd is". Gekozen werden J. Muller, J.M. Woltman, B. Peereboom, J. Blauw en J. v.d. Meulen. Boudewijn Peereboom bedankte voor de eer: W. Veen werd nu als vijfde persoon gekozen. Het patriottisme vierde nu hoogtij. Op 22 februari 1787 bereikte het een nieuw hoogtepunt. De schutters moesten een nieuwe eed afleggen, waarin de naam van de Prins als kapitein-generaal niet meer werd genoemd.

Aanvankelijk weigerden 109 van de 240 manschappen deze eed af te leggen. Enkele dagen later meldden zich alsnog 42 schutters voor de nieuwe eed aan; 67 schutters bleven weigeren en werden "ontschut-terd": hun geweren werden afgenomen. Ook tegen individuele personen werden maatregelen genomen. Voorbeeld hiervan was het voorval rond Antje Smit en haar man, de kaasdrager Willem Rins. Op de verjaardag van de Stadhouder in maart 1787 verzamelden oranjegezinden zich om met "oranje jenever" deze dag te vieren. Het was erg rumoerig. De schutterij werd gealarmeerd. Hoofdofficier Peereboom vond het alleen maar "ene vrolijkheid", maar de schutterij eiste dat er daden werden gesteld. Uiteindelijk werd Antje Smit door Peereboom gearresteerd. Louwen, de patriotse regent die tevens een prachtige kroniek over deze periode heeft geschreven, beschreef de arrestatie als volgt: "Hij greep haar bij de boezem en zeijde: gij moet voort en met ons gaan".

Het tij keert

Heel langzaam kregen de oranjegezinden weer meer te zeggen en de druk op de patriotten werd steeds groter.

In september 1787 werd een poging gedaan om de schutterij helemaal te democratiseren. Door de gebeurtenissen (inval van de Pruisische troepen en herstel van de macht van de Stadhouder) kwam daar niets van terecht. Op 24 september 1787 werden alle resoluties tegen de Prins van Oranje door de vroedschap nietig verklaard. Eind september werden enkele verenigingen opgeheven zoals de Burger Sociëteit en het Genootschap. Hiermee kwam een eind aan een patriotten-tijdperk dat zo'n kleine vier jaar had geduurd. Er kwam een grootscheepse zuivering. Iedereen die maar op een of andere manier met het patriottisme te maken had gehad, werd voor het leven uit openbare functies geweerd.

Godsdienst

De godsdienstige gezindheid van de schutters kwam goed overeen met het godsdienstige beeld van de stad Purmerend. Van de schutterij was 58,8% gereformeerd (tegen 60% van alle Purmerenders); 24,3% was rooms-katholiek (tegen 23,2%); 16,1% was evangelisch-luthers (tegen 14,6%); tenslotte was 0,7% doopsgezind (tegen 1,9%). Over het algemeen kan gesteld worden dat de oranjegezinden te vinden waren bij de gereformeerden en de patriotten bij de overige godsdienstige groeperingen. Maar er doet zich een zeer vreemde zaak voor: van de evangelisch-lutherse groepering waren verreweg de meesten aanhangers van Oranje (van de oranjegezinden waren 24% evangelisch-luthers). Het was daarom zo vreemd, omdat de evangelisch-lutherse dominee Volkersz een fervente patriot was en dat zeker niet onder stoelen of banken stak. Vaak stond hij op de kansel om via een kleurrijke toespraak of een gedicht van eigen hand, het patriottisme aan te prijzen. Van de overige godsdiensten kwam het algemene beeld goed overeen. De oranjegezinde groep bestond uit: 64% gereformeerden, 12% katholieken en 24% evangelisch-luthersen. De patriots-gezinde groep was als volgt samengesteld: 55,2% gereformeerden, 31% katholieken, 12,6% evangelisch-luthersen en 1,2% doopsgezinden. Alleen de verdeeldheid onder gereformeerden is opvallend.

Slot

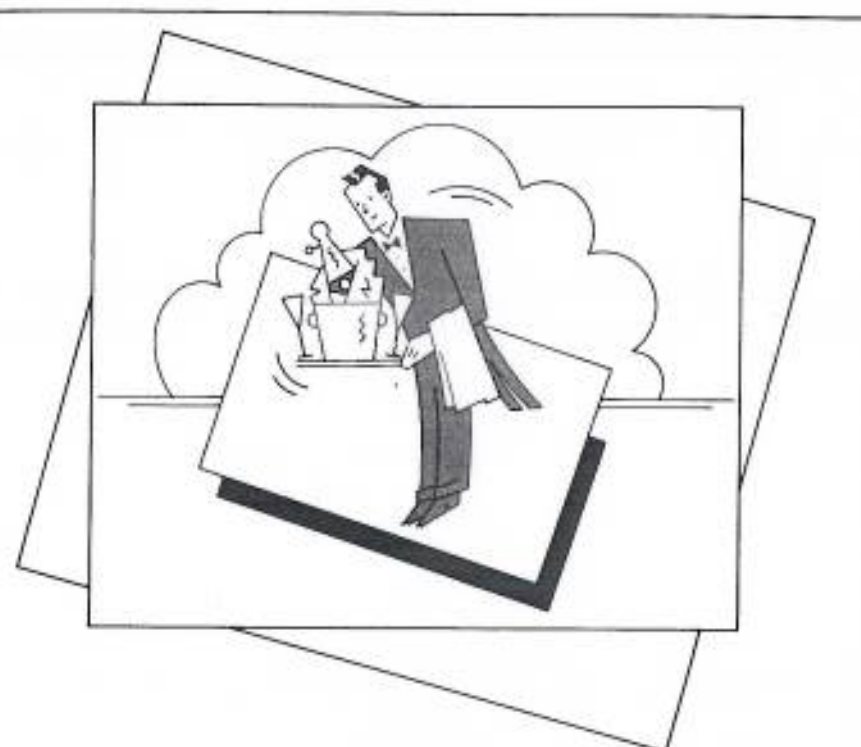
De geschiedenis van de schutterij in Purmerend biedt een zelfde beeld als in bijna iedere Hollandse stad. Tot 1781 stelde de schutterij niet veel voor, er werd nauwelijks geoefend en de wapens waren verroest en totaal onbruikbaar. Na 1781, maar vooral na 1783, steeg de schutterij weer in aanzien. Dit had natuurlijk te maken met het feit dat de patriotten in het stadsbestuur de overhand kregen. Er werd weer flink geoefend, er kwam een Vrijkorps en de eed werd, na het afzweren van de Stadhouder, "bijgesteld".

In het jaar 1787 werden nog diverse pogingen ondernomen om de stad te democratiseren. Dit alles moest geschieden via het "Grondwettig Herstel". Maar in september 1787 was het met de patriotse heerschappij gedaan en alle democratische bedoelingen werden in de kiem gesmoord. De schutterij van Purmerend zou weer terugvallen in de weinig opvallende rol, die zij vóór de jaren tachtig had gespeeld.

Uit: "De schutterij van Purmerend". Over het doen en laten van de Purmerendse schutterij in de tachtiger jaren van de achttiende eeuw. (doctoraalscriptie, aanwezig in Streekarchief Waterland)

V.D.M. Nijenhuis

Purmerend, december 1991

ALS ER IETS TE VIEREN VALT, DAN ZIJN WIJ
NATUURLIJK VAN DE PARTIJ.

PRIVÉ
NMB BANK

D E N M B D E N K T M E T U M E E